

[0254] MEAR DOKTERS DY'T BLOM HJITTE?

It titelbled fan it yn 1909 to Grou útkommen toanielstik *Dokter Blom* is hwat misliedend. It is forfryske nei J. H. Rössing syn *Dokter Klaus*, hjit it,

en as men net fierder siket, nimt men dus oan, dat der in J. H. Rössing west hat dy't it oarspronklike, Hollânske, toanielstik *Dokter Klaus* skreau. Y. Poortinga makket ús op s. 23 fan *It Fryske folkstoaniel* fan dat ek net wizer. Wyl de in jier letter (1941) forskynde *Catalogus der Friesche taal- en letterkunde* fan M.K. Scholten, dy't op s. 640 oanwiist dat Rössing it stik wer oerset hie út it Dútsk fan A. l'Arronge. De Dútske toanielskriuwer en theaterdirekteur Adolph l'Arronge (1838 Hamboarch - 1908 Konstanz) stamde fan heite en memme kant út in wrâld dy't tsjintwurdich al folle oantsjut wurdt mei show-business. It feit dat syn heit de oarspronklike fan Aron foroare to l'Arronge wiist der wol op dat it der yn dy tiid yn de Dútske toanielwrâld foar de Joaden gjin sprút better foarstie as yn de Amsterdamske. De jonge l'Arronge blêau lykwols yn dy wrâld en waerd gjin dokter, sa't it doel earst wie. Margot Berthold skriuwt oer him yn de *Neue Deutsche Biographie I* (1953) op s. 399: "Mit seinem Volksstück „Mein Leopold" errang er 1873 seinen ersten großen Bühnenerfolg, dem sich eine lange Reihe von Volksstücken, Possen und Schwänken anschloß. Er blieb der alten Rührstück-Tradition treu und belebte als erfahrener Kenner der Publikumswirksamkeit die alten Formen mit neuem Gemütsgehalt und schuf überzeugende Charakterstudien mit sicherem Blick auf die Schäden der Gesellschaft seiner Zeit". Syn wurk waerd letter mar leafst leanne mei in eareprofessoraet. Hwêr't l'Arronge *Dr. Klaus* skreaun hat, is min to sizzen, hwant yn it jier fan útkommen, 1878, forfoer er as theaterdirekteur fan Breslau nei Berlyn ¹⁾ Twa jier letter wie it stik al oerset yn it Hollânsk ²⁾ en spile it to Amsterdam, mei súkses, sa't de oersetter, J.H. Rössing (1847 Amsterdam - 1918 Haarlem) ³⁾ sels forhellet yn it tinkboek ⁴⁾, dat er as forieningsskriuwer gearstalde by it 50-jierrich bistean fan Het Nederlandsch Tooneel. Op s. 61 skriuwt er: "In de keuze van nieuwere stukken is de Vereeniging ... tijdens haar optreden in het Grand-Théâtre A. van Lier (to Amsterdam) zeer gelukkig geweest. Allereerst met de stukken van Justus van Maurik / ... / Dan met de Deutsche blijspelen. Met *Dokter Klaus* van Ad. l'Arronge ... had zij een reusachtig succès. Eigentlijk was dit stuk voor 't eerst eenige maanden vroeger gespeeld, in het zomertheater van A. van Lier in de Plantage. - De loop naar *Dokter Klaus* was bijster groot. Ondanks den warmen zomer van 1880, vulde het uitgaande publiek iederen avond alle plaatsen. Zelfs was het op een dag, dat ondanks de hitte de stortbuien niet van de lucht waren, uitverkocht. De voorstelling, even begonnen, moest door de ontzettende regen en het hevige onweer worden gestaakt en de gordijn

1) De earste printinge fan it oarspronklike stik haw ik net bisette kind, mar de Westdeutsche Bibliothek to Marburg hat Doctor Klaus as tredde diel fan de letter útjowne *Dramatische Werke* fan Adolph l'Arronge. (Berlyn, s.j.). Mei poatlead is der byskreaun 1879.

2) Dokter (op it omslach: Doctor) Klaus, blijspel in vijf bedrijven, uit het Duitsch van l'Arronge, door J.H. Rössing. Amsterdam, De Erven H. van Munster & Zoon, 1880. II + 118 + II s. Ut it foarwurd docht bliken dat it stik al foar de datearring dêrfan, 2 april 1880, spile wie to Amsterdam troch Het Ned. Tooneel.

3) Sjoch oer him s. 673 fan it *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (2de pr. Amsterdam, s. j.) fan J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden en foaral it *Alg. Handelsblad* fan 28 en 29 augustus 1918.

4) De Koninklijke vereeniging Het Nederlandsch Tooneel; bijdrage tot de geschiedenis van het tooneel in Nederland, gedurende meer dan een halve eeuw (Amsterdam, 1916).

vallen. Nadat het onweer bedaard was en de regen ophield op het dak te kletteren, werd het stuk weer van voren af aan gespeeld. *Dokter Klaus* werd het groote succèstuk, dat onmiddellijk weer in het Grand-Théâtre voor het voetlicht kwam. *Dokter Klaus* is repertoire-stuk, gebleven van 1880 tot heden (en dat wie dus 1916!). Rössing komt dan effen op 'e oare Dútske stikken, dy't spile waerden, mar, seit er op s. 62: "Boven alle Dútsche blijspelen ging ... *Dokter Klaus*. P.A. Morin als dokter was er voortreffelijk in en Jacques de Boer als Lubowski eenig. Niemand heeft hem in die rol ooit geëvenaard. *Dokter Klaus* was zoo populair, dat Willem Stumpff --hij was behalve tooneeldirecteur, ook en in de allereerste plaats, orkest-directeur - op zomeravonden in den Parktuin - thans het "Wertheimpark", - de "Lubowski-marsch" ¹⁾ liet spelen, ten pleziere van het publiek". It stik waard yn it winterhealjier 1894-'95 op útnoeging fan keninginne Emma opfierd yn it paleis yn Den Haech.

Ut it foargeande docht wol bliken, dat *Dokter Klaus* der - al of net mei rjocht - tige ynfallen is en it wie dan ek gau bikend yn Fryslân. Itselde jiers dat de Hollânske oersetting útkaem, spile it Grouster toanielselskip Thalia it yn 't eigen doarp (24 nov. 1880). Dat seit sines oer it stik en oer de forbinings mei it toaniellibben yn Hollân. Earst yn de winter fan 1908-'09 waard it oerset yn it Frysk ²⁾ fan Boukje Hollander-Haites (1865 Grou- 1940 Ljouwert) to Winsum (Fr.), dêr't har man, Berend Hollander, haed fan de iepenbiere skoalle wie. Yn har Grouster tiid hie se lid west fan Thalia en hie sa mooglik weet krige fan de Hollânske oersetting. It Fryske stik hie 6 persoanen en 5 toanielen minder. Hja hat tocht, dat der ek al (in begjin fan) in oersetting makke wie troch Waling Dykstra, docht bliken oan it ôfskrift fan in bryfke fan 16 okt. 1909 by in presint-eksemplaer oan him. It andert fan Dykstra bin ik yn har pompiere net tsjinkommen. Nei alle tinken hie se it forhael fan in eardere oersetting heard fan neije femylje. Dy ûnderstelling komme wy ta troch it forslach yn de Grouster Frisia fan 27 nov. 1909 fan de premiêre fan *Dokter Blom* foar de pleatslike Ald Selskipskrite. Dêrneffens sei de foarsitter, T.B. Haites, de âldere broer fan de oersetster: "Sa het Dykstra ienkear ek *Dokter Klaus*, út it Dútsk fortaeld troch Rössing, yn it Frysk oerbrocht. Dat stik is net yn druk komd, en hwer it hânskrift bleaun is, is net bikend". By de Waling Dykstra-Stifting, de Provinsjale Bibleteek, noch by it Museum foar Fryske Skriftekennisse wie eat bikend fan sa'n oersetting, dat de frage steld yn 'e titel kin hjir gjin ja of né op sein wurde.

Dokter Blom is yn en bûten Fryslân mennichkear opfierd. De populariteit fan it Fryske stik hat noch in hiel skoft lykoproun mei dy fan it Hollânske yn Amsterdam, sa't wy seagen. Oft it hjoeddedei noch súkses ha soe? Oan probleemstelling en forwurking, mear ek oan it Frysk wurde nou oare easken steld as fjirtich, fyftich jier lyn ³⁾ mei it gefolch dat der mar in bytsje mear forskynt, dat der op troch kin. Dat de oersetting fan *Dokter Klaus* net sûnder wryt of

1) Lubowski is Klaes (de koetsier) yn it Fryske stik; dêr wie gjin mesyk by neffens ljouwe dy't deryn meispile hawwe.

2) To sjen oan it hs. soe dokter earst *Frederik van Dam*, doe *Frederik Okma* hjitte.

3) Forl. ek it hjir as bylage jowne brief fan P. de Clercq oan E. Haites †, omkesizzer fan de oersetster, doe master to Feanwâlden, yn 't lêst to Amsterdam. Oan de lêste haw ik ek it boppe oanhelle krantebirjocht oer J.H. Rössing syn forstjerren to tankjen.

slyt wie, hat de oersetster wol ealge neffens hwat se seit yn har foarwurd. Yn in skriuwen, datearre Winsum, 26 Sept. '16, ornearre foar O. Nieuwenhuis to Harns, skriuwt se boppedat: "It sprekward seit men moast twaris timmerje kinne for 't selde jild. Sa gyng it my mei Dokter Blom ek. By it opfieren seach ik noch al ris hwet det ik nou oars meitsje scoe". Neffens biwarre briefwiksel wie it stik, ear't it nei de printer gong, taelkundich neisjoen troch J. van der Tol fan Wikel. Dat neisjen hat docht bliken net folle mear bitsjut as hwat skoalmasterich forbetterjen fan de stavering. Sels de *Harlinger Courant* foel der oer, dat de tael der net op troch koe. It forslach fan de útfiering to Harns op 31 maart 1929, to finen yn it nû. fan 2 april dêroanfolgjend, seit: „Wat . . . 'Dokter Blom' betreft is van een eigenlijke verfriesching geen sprake. De Hollandsche syntaxis is in de vertaling bewaard gebleven en meermalen hinderden ons woorden, uitdrukkingen en zinsbouw, welke geen Fries in zijn mond zal nemen". It fine Harnzer ûnderskie tusken syntaxis en 'zinsbouw' ûntkomt ús. Der is yn alle gefallen gjin sprake fan, dat de Hollânske syntaxis biwarre is. Der hat ek noch al hwat krityk west op it feit dat der in Hollânsktalige rol yn it stik stie, dy fan jonker Pyt van Swinden. Boppedat Hollânsk mei in boekelucht deroan neffens P. Sipma ¹⁾). De oersetster hie dêr Rössing syn fortaling oanhouden, eat hwat har letter tige muoid hat, sa't se skreau yn it boppe al oanhelle bryfke oan Nieuwenhuis. It is om al it foargeande sa spitich, dat de oarde printinge, fan 1925, yn it stik fan de tael gjin grissel better is as de earste. Utjower Van der Spoel hat der nammers hielendal neat oan foroare en oan in hwat dizenich brief fan him oan frou Hollander, datearre Grou, 3 jannewaris 1929, soe men sizze, der hat ek gjin oerliz west tusken beide partijen oer de útjefte-1925.

Tipearjend foar hwat foar 1915 it binypte, suver allinnich hearskjende bitinken yn Fryslân wie oer it plak fan ús tael yn 'e (toaniel)literatuer is de folgjende oanhael út 'e boppeneamde *Harlinger Courant*: "Over het algemeen dwepen wij niet met uit het Nederlandsch in het Friesch vertaalde stukken, aangezien het Friesch Tooneel o.i. zijn bestaansrecht in hoofdzaak ontleent aan het Friesch eigene en dient te stoelen op specifiek Friesch toestanden. Men voert hier wel eens tegen aan, dat men daarmee aan het Friesch als taal te kort doet, aangezien ook in het Nederlandsch tal van vertaalde stukken worden opgevoerd. Deze vergelijking gaat echter mank, omdat - de logica is foar rekken fan de Harnzer kritikus - wij Friezen tweetalig zijn en dus niet de minste moeite hebben een in het Nederlandsch geschreven stuk te volgen in de oorspronkelijke taal". Foarst hoege dus Hollânske stikken gjin spesifyk Hollânske tastannen wer to jaen en oard hat ús kritikus der effen net om tocht, dat *Dokter Blom* gjin oarspronklik Hollânsk stik wie. Aertsfaderlik bislút er dizze alinea mei de wurden: „Alleen wanneer met de vertaling het stuk werkelijk zoodanig verfriescht wordt, dat van een herschepping gesproken kan worden, kunnen we vrede hebben met een dergelijke productie". In reaksje dêrop fine wy yn it al neamde bryfke fan de oersetster út 1916: "Ek hearre wy wol ris sizzen det it eigenlik gjin typisk frys stik is. Nou, dat is ek sa mar as wy om us hinne sjogge

1) Yn syn forslach fan de opfiering to Grins op 22 jann. 1910, to finen yn *Sljucht en Rjucht* 1910, s. 134-135.

dan binne ek de tastânnen yn Fryslân frij hwet oars as earen en persoanen sa as se yn Dokter Blom foarkomme treft men by de bult oan yn de tsjinwirrighe tiid". Fan it stik as sadanich sei de Harnzer krante: „Dokter Blom is een eenigszins gerekt stuk, wat niet wegneemt, dat het kostelijke tooneeltjes bevat, die het op de planken nog altijd doen. Toch veroudert het wel eenigszins en dat het Duitsche makelij vertoont, blijkt duidelijk uit de type van den dokter, de brave man uit Duitsche blijspelen, die lichtzinnige levens redt en leidt, een type uit den tijd van Moser ¹⁾. Fan de reaksje fan it Harnzer publyk seit it forslach: “Het publiek scheen er ook zoo over te denken, want het heeft tot het laatst met genoegen en soms met groot vermaak het eenigszins lange stuk gevolgd”. Al net folle oars as it Grouster publyk yn 1909. Dêr sei de Frisia fan: „Dokter Blom” foldie tige. Men lake by tiden dat men skodde, mar, as er ernstige einen kamen, lyk as û.m. twisken Groeneveld en syn dochter, twisken him en syn oantroude soan, den wier 't deastil yn 'e seale. Nei elts bidriuw waerd er tige stampfoette en we hawwe net oars heard as det elts mei nocht nei 't stik heard het”.

Teake Hoekema.

1) Bidoeld is de blijspulskriuwer Gustav von Moser (1825-1903), in freon fan L'Arronge; mei him skreau er *Der Registrator auf Reisen*. Forl. *Brockhaus' Konversations-Lexikon* 14de pr. op Moser (dl. XII) en L'Arronge (dl. X); fierders *Der grosse Brockhaus* 16de pr. op Moser (dl. VIII).

BYLAGE.

Feanwâlden, 10/3-10.

Nommele Master Haites,

Jisterjoune haw ik it lêzen fen „Dokter Blom” to 'n ein brocht, ûnder forliking mei it oarspronklike (Dútske) stik. Lykas ik Jo tasei, scil ik dêr nou myn miening oer sizze.

Der is in flotte fortaling fen levere, dy't hjar goed spylje lit. In pear toanielen binne (grif ek al yn 't Hollânsk) weilitten, maer hja kinne der skoan by mist wurde en jowe it geriif, det it oantal spilers dêr op noflike wize troch bikoarte wirdt.

Hwet der for forskillen oan tongslach yn steane, lit him yn oar Frysk ek maklik sizze, en hjir kin by de útfiering op plakken bûten it Wetterlân dos rekken mei hâlden wurde.

Ien ding út it Dútske stik heart yn ús lân oars oerbrocht to wurden as it dien is (lichtwol ek fan Rössing, hwaens oersetting ik net ken): for it Dútske „Gut” kin men yn it Hollânsk & Frysk *net* fen “buitenplaats” ef „bûten” prate, en dêr hie hwet op foun wurde moatten lykas yn Dr. Eeltje Jonkerboer, sj. R. & T. 4e printinge, side 419. „Bûtenpleats” neffens ús bigryp hjit op Dútsk „Landhaus” ef „Villa”. In „Gut” lykwol bitsjut yn dy tael in hearenhûs mei stâl(len) & skûre(n) en de nedige groun - faken *gâns* hwet lân -- derby: bouw & greide & bosk esfh. dat de eigener *sels* biboerket of for syn rekken *bemeijerje* lit (dos *net* forhiert). „Gutsbesitzer” is net in grounbisitter yn de miene opfetting fen it wird, maer trochstrings immen dy sels ef troch in „Verwalter” (= bihearder) syn lânbidriuw bistjûrt. De útdrukking “heareboer” yn ús lân scil dêr meastentiids to swak for wêze, hwent der wirdt gjin ljeafhabberijspiltsje ûnder forstien, doch bipaeld in dreech bihear. Dêrfendinne det de agrariërs hjar yn Dútsklân folle mear jilde litte as by uzes de grounbisitters; hja binne *rjuchtstreeks* mei it *gemaek* yn oanreitsing.

Ik bitankje Jo noch for it útlienen fen Jins eksimplaer, en haw der for Sylt & for mysels ek ien kocht.

Nei freonl.gr
Jins P. de Clercq